

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ  
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ  
(аналітична записка)

**Підготувала:**

**зав. лабораторією економічних реформ**

**к.е.н., доц. Бєлікова Н. В.**

Харків, 2016

## 1. Досвід і наслідки проведення реформ в країнах Центральної та Східної Європи

Трансформації командно-адміністративної системи економіки та здійснення багатограних економічних реформ притаманні у першу чергу країнам Центральної та Східної Європи, а також країнам колишнього СРСР. Саме у цих країнах отримано унікальний досвід реформування усіх сфер суспільного життя.

Такі країни, як Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина та ін. мали різну структуру національної економіки, стартові умови та траєкторію економічних реформ. Тому доцільно провести аналіз основних моделей реформування економіки у постсоціалістичних країнах та зіставити їх характерні особливості з Україною; виявити схожі риси та відмінності.

Усі країни, економіка яких базувалися на соціалістичному способі ведення господарства, на початку трансформаційного періоду різнилися між собою за сукупністю базових умов соціально-економічного розвитку. До таких умов можна віднести [1]:

- ступінь розвиненості (або тільки присутності) ринкових інститутів в економіці;
- рівень економічного розвитку, зокрема за ВВП на одну особу;
- система цінностей населення (відношення до приватної власності, праці, традиції господарювання тощо);
- духовні цінності, культурологічна орієнтація;
- збалансованість національної економіки;
- наявність невирішених загальнодержавних проблем (міжрегіональних та етнічних конфліктів, тощо).

У Польщі реформи почалися в 1989 р. з приходом до влади нового уряду. Тоді було запропоновано план реформ Л. Бальцеровича, оформлений у вигляді програми, що передбачала два етапи (рис. 1).

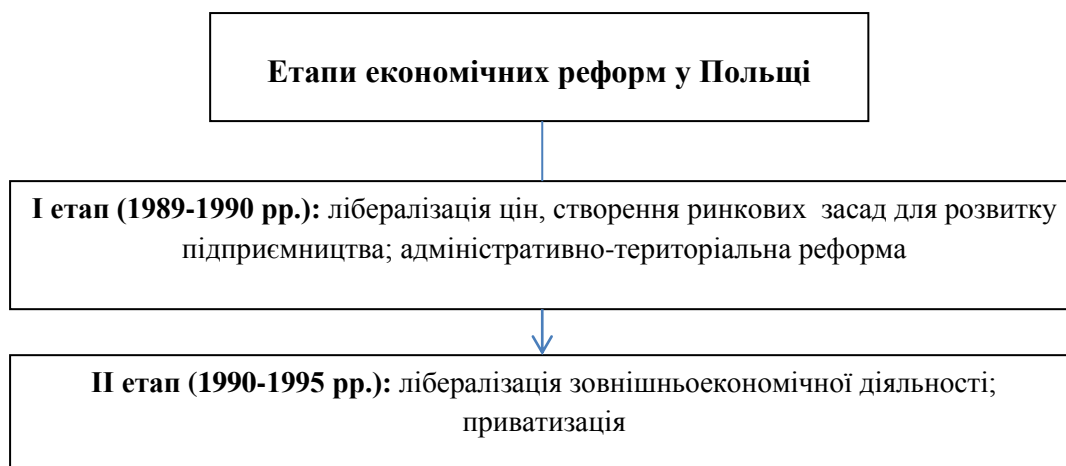


Рис. 1. Етапи економічних реформ у Польщі

Метою впроваджуваних заходів було досягнення грошової та цінової стабільності. Засобом для досягнення такої мети було визначено швидке та майже повне обмеження доступу уряду та підприємств до кредитів й скорочення обсягів грошового обігу, у тому числі й бюджетного дефіциту. Вже на перших етапах реформ урядом було здійснено уніфікацію курсу обміну валют та конвертованість національної валюти. Крім того, була досягнута відповідність між світовими та внутрішніми цінами шляхом уніфікації курсу обміну національної грошової одиниці.

Для населення країни перші етапи реформи були доволі болісними. Так в 1989-1991 рр. було здійснено підвищення цін на послуги житлово-комунального господарства, різке скорочення внутрішніх субсидій. Значне послаблення державного контролю над цінами призвело до їх швидкого зростання.

В основу реформування економіки Польщі було покладено приватизацію, яка мала такі цілі [1]:

- надати усім громадянам можливість отримати доступ до участі у процесі зміни форми власності;
- змінити форму власності великих та середніх підприємств якомога швидше;
- здійснити швидку реструктуризацію компаній за допомогою інвестиційних фондів, залучити нові висококваліфіковані кадри для роботи на цих підприємствах;

- розвинути ринок капіталу, впровадити випуск нових цінних паперів, страхових полісів, сертифікатів, акцій національних інвестиційних фондів та підприємств, що підлягають приватизації.

Задекларована урядом програма приватизації у Польщі передбачала приватизацію 15% державних активів протягом 1991 р., та по 20% протягом 1992-1994 рр. відповідно. Проте у реальності такі швидкі темпи приватизації державної власності не були досягнуті внаслідок низької зацікавленості інвесторів великими підприємствами. Також слід відзначити невдоволеність більшої частини робітників таких підприємств політикою уряду та запропонованими заходами, що призвело до перегляду концепції здійснення приватизації.

Особливе значення для країни мало утворення великої кількості малих підприємств з приватною формою власності, які створювали нові робочі місця й стимулювали економічне зростання. Крім того, такі нові малі підприємства поступово згладжували негативні настрої населення щодо приватної власності та переходу до ринкової економіки. Як зазначають аналітики [1], особливого успіху приватизація досягла в таких секторах економіки: роздрібна торгівля, громадське харчування та сфера послуг. За період 1990-1992 рр. було приватизовано 97% підприємств роздрібної торгівлі, невеликих ательє та ресторанив. В результаті більше 90% усіх зайнятих у внутрішній торгівлі в 1992 р. працювали у приватному секторі, а у 1995 р. їх частка зросла до 94% [2].

Радикальні економічні реформ закінчився у Польщі в 1993 р., з приходом нового, більш соціально орієнтованого уряду. Починаючи з цього року, в країні почали з'являтися позитивні результати попередніх реформаторських заходів. Так, розпочалося стійке зростання ВВП та скорочення темпів інфляції. У цьому ж році розвинуті країни світу скасували 50% зовнішнього боргу Польщі у знак підтримки урядового курсу реформ (табл. 1).

Економічні реформи у Польщі проводилися у системному поєднанні з адміністративно-територіальною реформою, яка розпочалася у 1990 р. Концепція даної реформи була підпорядкована цілям інтеграції до ЄС, її метою стало створення ефективної системи самоуправління територій та посередницького рівня між державою та місцевим самоврядуванням.

## Соціально-економічний розвиток Польщі у 1990-2013 рр. [3, 4, 5]

Показник	Рік																							
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП, млрд. дол. США	64,55	83,71	92,33	94,12	108,43	139,06	156,68	157,15	172,90	167,80	171,20	190,42	198,18	216,80	252,77	303,91	341,91	425,13	529,39	430,55	469,39	514,13	489,9	525,9
ВВП на одну особу, дол. США	1692	2188	2408	2450	2819	3614	4072	4086	4499	4371	4466	4970	5177	5668	6613	7954	8944	11132	13863	11282	12299	13500	12820	13760
Експорт, млрд. дол. США	16,9	18,0	20,0	19,7	23,4	32,3	35,0	36,8	44,9	40,6	46,5	51,5	56,7	72,2	94,8	112,7	137,9	173,3	211,2	170,0	198,4	232,5	228,7	242,5
Імпорт, млрд. дол. США	12,7	19,5	18,7	18,9	21,3	29,3	37,2	43,0	53,3	50,5	57,5	58,5	63,6	78,1	100,7	115,0	144,0	185,5	232,2	169,6	204,1	238,4	227,2	232,5
Споживчі витрати, млрд. дол. США	44,4	70,1	78,4	79,9	88,2	110,0	126,2	126,5	137,9	135,3	139,7	157,8	168,1	182,0	208,0	247,6	275,9	333,4	423,9	342,9	376,8	407,9	388,4	415,6
Внутрішні інвестиції, млрд. дол. США	15,7	15,8	13,3	13,9	18,2	26,0	32,7	36,8	43,3	42,4	40,6	39,6	36,9	40,6	50,7	58,6	71,9	103,9	126,5	87,7	98,6	113,8	100,0	100,3
Прямі інозем- ні інвестиції, млрд. долл. США	0,08	0,36	0,68	1,72	1,88	3,66	4,50	4,91	6,40	7,27	9,45	5,70	4,12	4,59	12,87	10,29	19,6	23,56	14,84	12,93	13,88	20,62	6,06	6,04

На першому етапі адміністративно-територіальної реформи була змінена структура адміністративно-територіального устрою країни та розширені повноваження й компетенції органів місцевого самоврядування. У 1990 р. була впроваджена трирівнева система адміністративно-територіального поділу: гміни (громади); райони; воєводства (області). Районам передавалися функції організації співробітництва між гмінами та воєводствами, а самі підпорядковувалися воєводствам.

Гміни отримали право обирати уряд, проводити місцеві референдуми, формувати та використовувати бюджети, забезпечувати соціально-культурні потреби громади, брати участь у приватизації підприємств.

Проведення адміністративно-територіальної реформи в Польщі потребувало значних коштів, у тому числі й для стимулювання економічного розвитку місцевих громад. З боку певних верств населення, які в результаті реформи втрачали свої повноваження, спостерігалось несприйняття укрупнення територій. Проте реформа тривала 10 років і в 2000 р. перехід до трирівневої структури адміністративно-територіального устрою було завершено. У результаті кількість воєводств скоротилася з 49 до 17; відновлена традиційна для країни адміністративно-територіальна одиниця – повіт (308 од.); сформовано близько 2,5 тис. гмін.

Адміністративно-територіальна реформа в Польщі дала такі результати:

- сформована трирівнева система управління, адаптована до вимог ЄС;
- оптимізована система розподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади;
- створені умови для саморозвитку базових одиниць адміністративно-територіального устрою країни.

Наприкінці трансформаційного періоду у Польщі відбулися зміни у структурі економіки (табл. 2), що певною мірою відповідало загальносвітовим трендам структурної динаміки розвитку економіки.

## Структура економіки Польщі у 1990 та 2004 рр. [1]

ВВП (млрд. дол.)		Питома вага, %					
		Сільське господарство		Промисловість		Послуги	
1990 р.	2004 р.	1990 р.	2004 р.	1990 р.	2004 р.	1990 р.	2004 р.
58,976	242,293	8	3	50	33	42	64

На даний час Польща належить до провідних світових виробників: входить до десятки країн-лідерів з виробництва рафінованої міді, сірки, кам'яного та бурого вугілля, телевізорів, у другу десятку - за виробництвом сірчаної кислоти, чавуна та електроенергії. Крім того, країна є потужним виробником сільськогосподарської продукції: поставляє близько чверті світового виробництва ржі; входить до першої десятки країн за поголів'ям свиней, виробництвом вівса, картоплі, цукрових буряків, до другої десятки – за виробництвом ячменю, пшениці, цукру, м'яса, коров'ячого молока, курячих яєць [6].

Період реформування у Чехії розпочався з приходом до влади у 1990 р. В. Гавела. Реформи передбачали три основні напрями: лібералізація зовнішньої торгівлі, забезпечення стабільності національної валюти на основі жорсткої кредитно-грошової та фінансової політики, приватизація майна державних підприємств та податкова реформа.

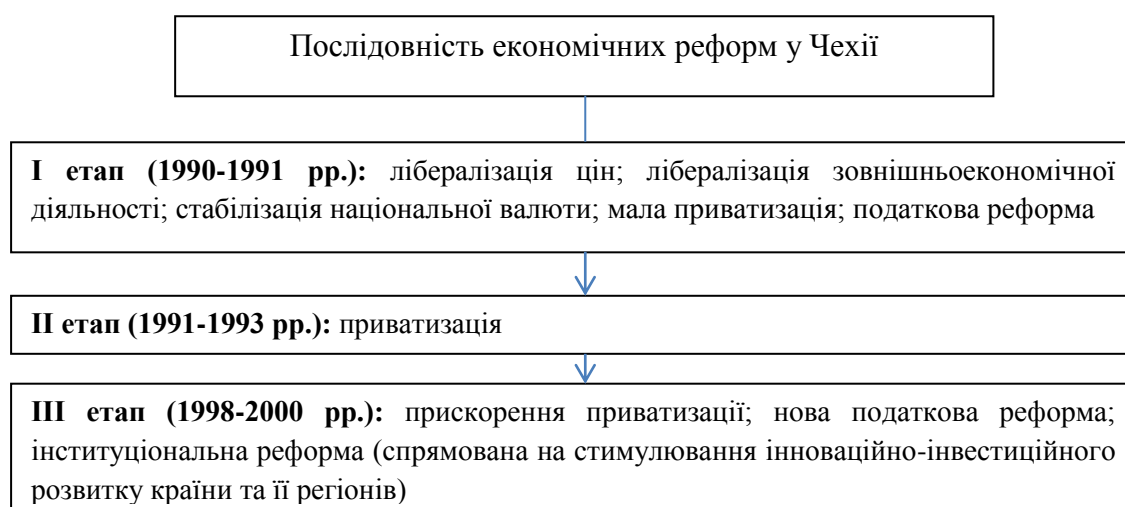


Рис. 2. Етапи економічних реформ у Чехії

Лібералізація зовнішньої торгівлі супроводжувалася поступовим усуненням товарного дефіциту, притаманного для більшості

постсоціалістичних країн. Насичення споживчого ринку у першу чергу відбувалося за рахунок товарів іноземного виробництва. По мірі здійснення реформ, що сприяли розвитку власної промисловості, відбувалась стабілізація на товарних ринках країни та її регіонів.

Від початку реформ в країні проводилась жорстка кредитно-фінансова політика, яка передбачала скорочення бюджетних витрат, соціальних виплат, високі відсоткові ставки за кредитами. В результаті у 1990 р. національна валюта була тричі девальвована, що, однак, не дозволило значно посилити її позиції. Порівняно стабільний валютний курс був досягнутий у 1997 р., коли Національний банк Чехії відмовився від фіксованого курсу на користь вільного. Такі заходи супроводжувалися підтримкою високих ставок по кредитах та депозитах. Особливістю економічних реформ у Чехії було поступове збільшення витрат на стимулювання інноваційного розвитку підприємств, в першу чергу шляхом використання власних науково-дослідних розробок. Наприклад, для компаній, що здійснювали НДДКР, було значно зменшено податок на прибуток. В результаті цього в країні почали розвиватися виробництва високотехнологічної продукції, орієнтованої на внутрішній та зовнішній ринки збуту: машинобудування, у т. ч. виробництво автомобілів, електронного та промислового устаткування, тощо.

Приватизація у Чехії відбувалась у два етапи. На першому етапі було здійснено малу приватизацію шляхом виставлення малих підприємств для продажу на відкритих аукціонах.

На другому етапі відбулася приватизація державних підприємств у сферах промисловості, сільського господарства й торгівлі, яка передбачала [1]:

- трансформацію форми власності підприємств з державної до акціонерної шляхом випуску акцій та інших цінних паперів;
- прямі продажі підприємств у приватну власність;
- здійснення тендерів чи відкритих аукціонів;
- передача частини підприємств інфраструктурного комплексу у комунальну (муніципальну) власність.



На відмінність від інших країн Східної Європи, приватизація у Чехії відбувалася на основі ваучерів (ваучерна або купонна приватизація). Такий спосіб приватизації поряд із створенням інституту приватних власників, формує колективну практику управління підприємствами. При цьому відбувається «комерціалізація виробництва» [7, с. 378] та розвиваються нові підходи до менеджменту та реструктуризації господарських структур. На початкових етапах приватизації було задіяно близько 50-60% основного капіталу країни. Було створено 400 інвестиційних фондів, на 11 з яких припадала третина усіх акцій. Тільки за 1991 р. кількість приватних підприємств збільшилася з 379 тис. до 1 млн., а частка приватного сектору у ВВП країни збільшилася до 18% у 1992 р. і до 50% у 1993 р. [8]. За деякими оцінками, частка приватного сектору в економіці країни у 1994 р. склала 65%, та була вищою за аналогічний показник в інших країнах Східної Європи [7].

В цілому ж економічні реформи Чехії були спрямовані на інноваційно-інвестиційний розвиток економіки країни й мали такі результати (табл. 2). Це убезпечило Чехію від загроз, пов'язаних з світовою фінансовою кризою 2008-2009 рр. Так доходи населення склали 64% від середнього для ЄС рівня; для порівняння в Угорщині цей показник становив 51%; у Польщі – 42%; у Болгарії та Румунії – близько 30% [7]. Вплив кризи на чеську економіку був не таким сильним, як в інших країнах Східної Європи, що свідчить про ефективність проведених реформ.

Реформи в Угорщині відбувалися за градуалістською моделлю й розпочалися раніше, ніж в інших країнах Східної Європи (рис. 3).

Ще у 1968 р. було прийнято державну програму «новий економічний механізм», яка передбачала створення засад для ринкових відносин. Процеси реформування економіки в першу чергу були спрямовані на забезпечення можливості самостійного ведення господарської діяльності малими підприємствами. Підвищення ефективності використання виробничого й трудового потенціалу відбувалося за рахунок надання працівникам можливості працювати у позаурочний час.

Соціально-економічний розвиток Чехії у 1990-2013 рр. [4, 5]

Показник	Рік																							
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП, млрд. дол. США	35,2	27,7	32,8	38,87	45,63	57,79	64,90	59,46	63,86	62,17	58,80	64,38	78,43	95,29	113,98	130,07	148,37	180,48	225,43	196,15	197,67	215,69	196,4	208,8
ВВП на одну особу, дол. США	3413	2678	3177	3796	4444	5589	6284	5767	6206	6053	5737	6292	7678	9339	11166	12713	14440	17458	21651	18804	18808	20362	18428	19510
Експорт, млрд. дол. США	16,0	13,4	16,3	18,8	20,5	27,9	30,4	29,8	33,6	33,4	36,1	40,6	45,5	56,7	72,3	84,6	100,4	124,5	146,9	117,5	133,8	159,3	154,9	161,2
Імпорт, млрд. дол. США	15,2	11,5	15,8	18,3	21,1	30,0	33,7	32,5	33,9	33,7	37,3	41,5	46,4	57,8	71,3	81,0	95,9	119,7	141,5	109,6	127,1	150,3	143,9	149,2
Споживчі витрати, млрд. дол. США	25,9	19,6	24,6	28,9	33,6	41,3	46,3	44,0	46,0	45,4	42,5	46,2	57,2	70,7	82,1	92,0	102,8	121,9	154,8	142,2	142,6	154,1	139,6	144,5
Внутрішні інвестиції, млрд. дол. США	8,5	6,1	7,8	9,9	13,0	18,6	21,9	18,1	18,2	17,1	17,6	19,1	22,1	25,8	30,9	34,5	41,1	53,8	65,2	47,0	49,2	53,0	45,8	52,2
Прямі іноземні інвестиції	-	-	-	0,65	0,87	2,56	1,43	1,30	3,72	6,33	4,99	5,64	8,48	2,10	4,97	11,65	5,46	10,44	6,45	2,93	6,14	2,32	7,98	4,99

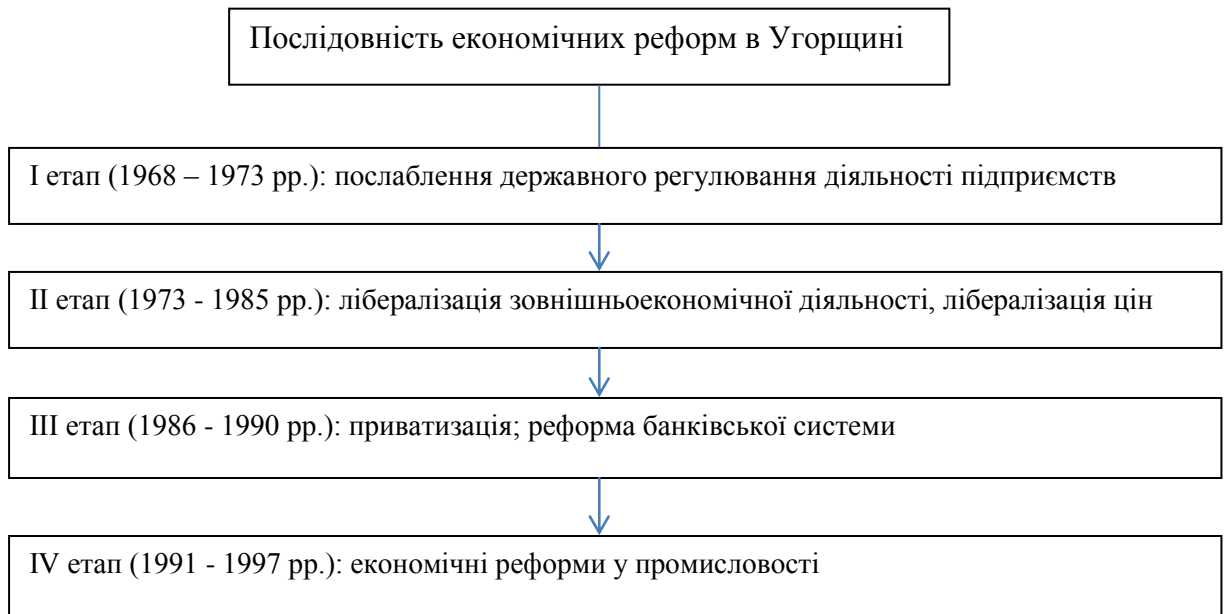


Рис. 3. Етапи економічних реформ в Угорщині

В результаті впровадження цієї програми у 1968-1973 рр. темпи економічного зростання збільшилися до 10,1% у 1972 р. та 8,4% у 1973 р. [7]. У 1982 р. Угорщина почала підключатися до глобалізаційних процесів, ставши членом МВФ та Світового банку Реконструкції та розвитку. Після цього процеси реформування економіки країни прискорилися. У 1986 р. на законодавчому рівні було впроваджено ринкові основи для забезпечення економічного розвитку підприємств, у тому числі шляхом внесення змін у формування банківської системи на основі створення комерційних банків [9].

В результаті проведення приватизації та реструктуризації державних підприємств на кінець трансформаційного періоду (2000 р.) близько 80% підприємств Угорщини належали до приватного сектору.

Окрім зміни домінуючої державної форми власності та створення основ ринкової економіки, реформи в Угорщині були спрямовані на зміни інституціонального забезпечення розвитку підприємницького середовища на правових засадах. Для цього в країні реформовано законодавчу та судову систему, що забезпечувало створення необхідно правову підтримку соціально-економічних трансформацій.

З огляду перебігу процесів проведення ринкових реформ в країнах

Центральної та Східної Європи слід зазначити, що обрана політика реформування економіки у цих країнах по-різному оцінюється зарубіжними та вітчизняними вченими. Так ще у 1992 р. на форумі вчених-економістів Міжнародної економічної асоціації в ході дискусії щодо теоретичного обґрунтування програм ринкових перетворень адміністративно-командної моделі економіки було висловлено думку про те, що уряд кожної країни «... має розробляти, приймати і здійснювати самостійні рішення, виходячи з конкретних умов господарювання» [10, с. 106]. У тому ж році вченими США, Німеччини, Австрії, Індії, Угорщини, Польщі, Росії, Чехії та України об'єдналися в групу «Андженда» та представили роботу «Ринковий шок». В цій роботі наголошувалося, що ринкові трансформації в країнах Центральної та Східної Європи, мають серйозні недоліки. Ці недоліки були притаманні й країнам з високою ефективністю реформ – Чехії, Угорщині, Словаччині та Польщі. Вченими групи «Андженда» була запропонована концепція реформування економіки постсоціалістичних країн, що враховувала досвід країн Західної Європи після Другої світової війни, а також Японії, Гонконгу, Сінгапуру, Південної Кореї, Тайваню [10, с. 107-109].

У 1996 р. колективом авторів, до складу якого увійшли лауреати Нобелівської премії К. Дж. Ероу, Л. Р. Клейн, В. В. Леонт'єв, Д. С. Норт, Д. Тойнбі, а також відомі економісти Л. Тейлор, М. Поумер, М. Інтрилігейтор, Л. Абалкін, О. Богомолів, Д. Львов та ін., було підготовлене наукове видання, присвячене огляду різних точок зору, концептуальних положень й наукових міркувань щодо реалізації радикально-ліберальних економічних реформ в постсоціалістичних країнах [11].

Зокрема Л. Р. Клейн наголошує, що в Польщі, Чехії, Словаччині, де стартові умови й фінансова та кредитна політика західних країн були найбільш сприятливими, трансформаційні процеси за моделлю шокової терапії, були достатньо болісними для населення [11, с. 33].

## 2. Досвід і наслідки проведення реформ в країнах Євразії

Ринкові реформи в країнах Євразії мали вплив не тільки на розвиток їх національних економік, але й на розвиток всієї світової економічної системи. Населення та території євразійських країн, де проводилися ринкові реформи, величезні. Серед цих країн можна виділити Росію та Китай, які мали різні моделі реалізації ринкових реформ.

Перші спроби трансформації соціально-економічних відносин у Росії припадають на 1986 р., у якому, з прийняттям відповідного закону, приватним особам було надано право на здійснення індивідуальної підприємницької діяльності [12]. Крім того, державні підприємства у 1987 р. отримали можливість частково розпоряджатися отриманим прибутком [13].

Згодом було прийнято ряд нормативних актів, що регулювали не тільки внутрішні господарські відносини, але й зовнішньоекономічні, зокрема постановою Ради Міністрів СРСР [14] дозволялося створення спільних підприємств з можливістю комерційної реалізації власної продукції.

Закон «Про кооперацію» [15] регулював фінансові відносини між підприємствами, у тому числі переведення коштів із безготівкового рахунку підприємства шляхом оплати послуг, наданих кооперативом.

Закон «Про оренду» [16] надавав право орендарям розпоряджатися доходами, отриманими на підприємствах, що знаходилися в оренді. Так було створено певне підґрунтя для лібералізації економічних відносин й створення елементів ринкової інфраструктури. Проте, як вважають дослідники [1], низка прийнятих нормативних актів не тільки знаменувала відхід від жорсткого планово-адміністративного способу господарювання, але й надавала можливість представникам партійної еліти привласнення доходів та майна державних підприємств.

Попри певні кроки до лібералізації, у 1990 р. економіка Росії знаходилась в кризовому стані, який супроводжувався падінням обсягів промислового виробництва, масовим дефіцитом споживчих товарів, зростанням цін.

Після розпаду СРСР, в Росії почалися економічні реформи за радикальною моделлю, з використанням методів шокової терапії та рекомендацій Вашингтонського консенсусу.

Реформи у Росії проводилися за такими напрямками:

- лібералізація цін;
- лібералізація зовнішньої торгівлі;
- реформа власності;
- податкова реформа;
- адміністративна реформа

На першому етапі реформ було впроваджено лібералізацію цін, яка передбачала одночасне визнання усіх цін вільними. Такий підхід теоретично мав призвести до швидкої зміни рівня цін та між цінових пропорцій й досягнення конкурентної рівноваги та оптимального розподілення ресурсів між учасниками ринку за принципом Парето [17, с. 332-333]. Однак насправді це призвело до короткострокового майже повного переходу на бартерний обмін між суб'єктами господарської діяльності, оскільки ціни в умовах тотального товарного дефіциту втратили свою здатність відображати об'єктивну цінність товару. Так за спостереженнями В. Полтеровича [17], швидка зміна цінових пропорцій в Росії тривала майже два роки, а швидка інфляція, яка супроводжувалася кризою неплатежів й поширенням бартеру, тривала до фінансової кризи 1998 р.

Приватизація в Росії розпочалася із прийняття відповідної законодавчої бази [18-20]. Було визначено п'ять способів приватизації державного майна: продаж підприємств на конкурсній основі, на аукціонах, продаж часток у капіталі підприємства, реорганізація підприємства в акціонерне товариство, викуп майна, що перебувало в оренді. Вибір способу приватизації залежав від розміру підприємства (чисельності працівників та вартості активів). На

законодавчому рівні в рамках програми приватизації, було встановлено й черговість її проведення:

перша черга - підприємства, що займаються послугами й торгівельною діяльністю;

друга черга – підприємства, приватизація яких може бути здійснена тільки за індивідуальним підходом.

Також було визначено перелік об'єктів, які не підлягали приватизації: надра, шельфи, транспортні, водневі об'єкти.

Приватизація у Росії проходила три етапи. Перший етап тривав два роки й базувався на ваучерній приватизації. Основною метою цього етапу була загальна оцінка вартості державного майна, що підлягає приватизації, та рівномірне розподілення його між населенням країни. Кожен громадянин отримував ваучер, який міг або продати або стати акціонером реорганізованого (новоствореного) підприємства. В результаті реалізації цього етапу було створено 28000 акціонерних товариств, акціями яких володіли близько 40 млн. акціонерів [21]. Структура приватизованого державного й муніципального майна наведена в табл. 3.

Таблиця 3

**Структура приватизованого державного й муніципального майна за формами власності та способами приватизації у Росії в 1993-2002 рр. [21]**

Показник	Роки									
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кількість приватизованих державних й муніципальних підприємств, од. у т. ч.	42924	21905	10152	4997	2743	2129	1536	2274	2287	2557
федеральна, од.	7063	5685	1875	928	374	264	104	170	125	86
суб'єктів федерації, од.	9521	5112	1317	715	548	321	298	274	231	226
муніципальна, од.	26340	11108	6960	3354	1821	1544	1134	1830	1931	2245
Структура приватизованого майна, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
створення акціонерних товариств, %	31,1	44,8	27,7	22,5	18,1	-	-	-	-	-
продаж відкритих акціонерних товариств працівникам	-	-	-	-	-	9,6	12,0	3,7	3,2	3,4

## Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
на спеціалізованому конкурсі, %	-	-	-	-	-	1,6	1,9	2,0	0,4	0,0
на аукціоні та комерційному конкурсі, %	-	-	-	-	-	4,6	2,2	2,8	1,3	0,8
продаж на аукціоні та комерційних конкурсах, %	36,7	28,4	20,1	12,8	15,1	76,1	74,6	73,0	73,9	61,4
вкуп майна, що знаходиться в оренді, у т. ч.	29,5	20,8	29,8	32,1	14,6	-	-	-	-	-
орендарем у відповідності із договором оренди, %	-	-	-	-	-	6,8	8,3	18,0	20,0	32,9
Продаж майна підприємств, що ліквідуються, ліквідованих та об'єктів незавершеного будівництва, %	0,4	1,5	4,2	5,7	9,1	-	-	-	-	-
Продаж нерухомості, %	-	-	15,4	22,9	38,5	-	-	-	-	-
Інше, %	2,3	4,5	2,8	3,9	4,6	1,3	1,0	0,5	1,2	1,5

Другий етап приватизації у Росії, отримав назву «грошовий» й припадав на 1995-1996 рр. Його основною метою було поповнення доходної частини бюджету, створення умов для збільшення обсягів інвестування. Продажу підлягали переважно привабливі об'єкти, які приватизувалися на заставних аукціонах. Так у власність банків перейшли великі підприємства: ЮКОС, Норнікель, Сибнафта. В цілому другий етап приватизації у Росії проходив із численними порушеннями законодавства.

Динаміка основних показників розвитку економіки Росії у 1992-2001 рр., свідчить, що темпи падіння ВВП після 1994 р. почали скорочуватися. Однак повної стабілізації економічного розвитку країни шляхом реалізації економічних реформ досягнуто не було, оскільки високими залишалися темпи інфляції, а зовнішній борг щорічно зростав.

Основним фактором зростання ВВП Росії можна вважати покращення зовнішньоекономічної кон'юнктури, зокрема зростання цін на енергоресурси, у т. ч. нафту у 2000-2006 рр. Іншим фактором позитивного впливу на зростання ВВП Росії після 1999 р. стала зміна потоків фінансових ресурсів у світі.



Економічні реформи в Китаї розпочалися у другій половині 70-х рр. ХХ ст. Стартові умови для реформ деякі дослідники характеризують як вкрай негативні [22].

До них можна віднести:

- низький рівень життя населення;
- недостатній розвиток промисловості та сфери послуг;
- відсутність ефективних зовнішньоекономічних зв'язків;
- недостатність ресурсів для самодостатнього розвитку;
- значна диференціація соціально-економічного розвитку регіонів Китаю.

Крім того, в роботах [22-25] наведені специфічні умови, які були притаманні саме Китаю на початку економічних реформ. Так, велика кількість трудових ресурсів, згодних на мінімальні рівні заробітної плати, дозволила забезпечити високі темпи розвитку промислового сектору й підтримувати конкурентоспроможність продукції шляхом зниження цін. Наявність значної кількості емігрантів з Китаю до розвинених країн та створення китайської діаспори й накопичення нею значних обсягів капіталу, забезпечувала приплив інвестицій в країну ззовні. Нарешті, існування в країні специфічної системи соціального захисту, за якої значну частину витрат на соціальне забезпечення покладено безпосередньо на підприємства, дозволило знизити бюджетні витрати та вивільнити кошти для державних інвестицій у розвиток виробництва.

Особливий акцент доцільно зробити на превалюванні економічних реформ над політичними та соціальними, а також специфічних рисах соціальної моделі Китаю, в якій переважають колективні цінності та висока прихильність традиціям.

Система державного управління соціально-економічним розвитком Китаю на початку реформ була підпорядкована жорсткій плановій моделі. Одночасно, завдяки значним регіональним відмінностям, велика роль у плануванні належала не тільки центру, але й органам регіональної влади, що свідчить про наявність певної децентралізації управління.

Реформи в Китаї передбачали модернізацію чотирьох ключових сфер: аграрного сектору, промисловості, армії, науки та техніки й містили такі етапи (рис. 4).

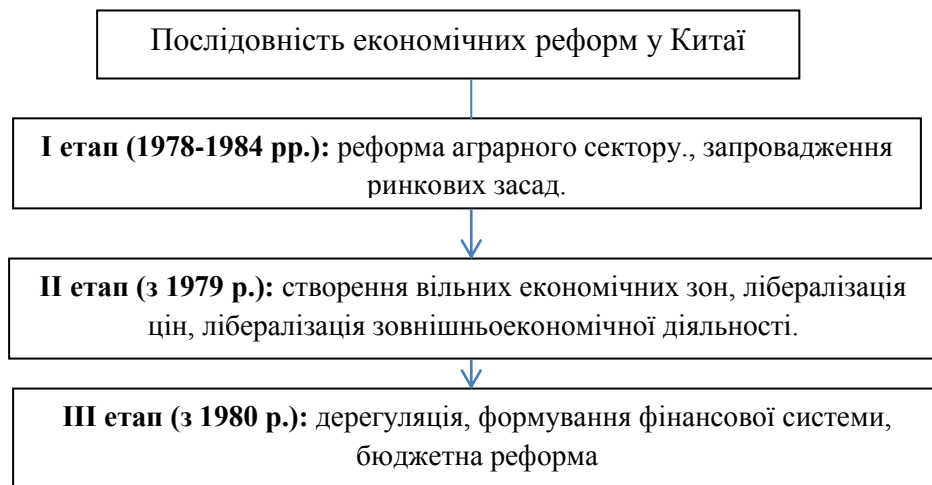


Рис. 4. Укрупнені етапи економічних реформ у Китаї

Розглянемо наведені укрупнені етапи економічних реформ у Китаї більш докладно.

1. Реформа в аграрному секторі мала на меті створення фермерських господарств на базі комун, які використовували землю, що знаходилась у державній власності. Паралельно була введена система закріплення завдань з виробки певних обсягів продукції за господарствами. Це дозволяло залишати надлишок виробленої продукції у господарствах. Згодом була скасована система розподілу продовольства за картками.

Паралельно у промисловому секторі економіки Китаю проводилися реформи, спрямовані на утворення ефективних підприємств шляхом реструктуризації діючих.

Реформи дозволили досягти таких результатів:

- реструктуризація промислового комплексу, введення нових, більш ефективних форм господарювання;
- збільшення продуктивності праці;
- впровадження конкурентних засад розвитку підприємств та формування ринкових відносин у функціонуванні економіки країни.

2. Реформування економіки регіонів країни шляхом впровадження спеціальних економічних зон. У 1979 р. було започатковано створення спільних підприємств, де максимальний розмір іноземного капіталу міг досягати 49%, на певних територіях. Такі підприємства отримували податкові пільги й стали підґрунтям для створення у подальшому потужних вільних економічних зон. Результатом реформи стало:

- прискорення технологічного розвитку регіонів країни;
- покращення умов доступу до іноземного капіталу зі збереженням контролю держави над виробленими інноваціями;
- полегшення доступу до зовнішніх ринків збуту продукції;
- створення потужної системи інноваційного територіального розвитку (5 вільних економічних зон, 32 зони з особливим статусом економічного або технологічного розвитку, 15 зон вільної торгівлі, 14 прикордонних зон регіонального економічного співробітництва [25]).

3. Реформа з лібералізації цін у Китаї була проведена послідовно на базі комбінації планових та ринкових цін. На початкових етапах реформи діяла система подвійних цін: продукція підприємств, вироблена за планом, підлягала державному ціноутворенню, надлишок продукції міг реалізовуватися за ринковими цінами. В результаті реформи було досягнуто:

- формування ефективного механізму ціноутворення, що дозволив захистити національного товаровиробника на внутрішньому ринку на початку реформи;
- адекватну реалізацію виробничого потенціалу підприємств та створення умов для їх самодостатнього розвитку;
- поступове формування вільних ринків збуту продукції.

4. Реформа з лібералізації зовнішньоекономічної діяльності була проведена на базі концепції входження країни до світової економічної системи в умовах глобалізації та регіоналізації економіки. Підґрунтям для реформи стали вільні економічні зони, де вже був налагоджений механізм залучення іноземних

інвестицій. Результатом реформи стало формування стійких зовнішньо-економічних зв'язків та вихід на перше місце у світі за обсягом експорту.

5. Реформа з дерегуляції. Дана реформа не має чітких часових параметрів проведення, а проходить як системо-утворюючий фактор на всіх етапах реформ. Вона базується на послідовному прийнятті законодавчих актів для спрощення системи державного регулювання економічного розвитку. В результаті реформи здійснено перехід від командно-адміністративної до опосередкованої системи державного управління.

6. Реформування фінансової системи. Метою реформи було створення ефективної фінансової системи змішаного типу. Поступово було запроваджено центральний Народний банк Китаю з правом здійснення монетарної та валютної політики; спеціалізовані комерційні банки, кредитні та інвестиційні фонди, біржі. В результаті була досягнута повна конвертованість юаню.

7. Бюджетна реформа. Було створено систему розподілу повноважень між органами центральної та регіональної влади, розмежування податків, що надходили до державного та місцевих бюджетів. Крім того, окрему категорію податків, що надходили стабільно та мали значні обсяги, органи центральної та місцевої влади використовували спільно [23, с. 122]. Було запроваджено механізм повернення платежів для проблемних регіонів.

У 1992 р. у Китаї завершився період базових реформ, які дозволили сформуванню засади для нової моделі економіки. В цьому році було визначено стратегічну мету реформ – побудову «соціалістичної ринкової економічної системи з китайською специфікою» [23, с. 122].

Отже, реформи, що здійснювалися протягом 1978-1992 рр. в Китаї в контексті ринкової трансформації економіки можна вважати успішними, про що свідчить динаміка основних показників його соціально-економічного розвитку.

## Література:

1. Герасимова Р. Г. Сравнительный анализ экономического развития и рыночных реформ в странах с переходной экономикой в 1990-2009 годы / Р. Г. Герасимова. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 182 с. – (Научная мысль).
2. Особенности приватизации в Центральной и Восточной Европе // Реферативный сборник. ИНИОН РАН. – 2002. – 192 с.
3. Mały rocznik statystyczny Polski. Zakład Wydawnictw Statystycznych. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/as\\_concise\\_statistical\\_yearbook\\_of\\_poland\\_2011.pdf](http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/as_concise_statistical_yearbook_of_poland_2011.pdf)
4. UNCTAD stat [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unctadstat.unctad.org/>.
5. Макроэкономические исследования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://be5.biz/makroekonomika/>
6. Польша - твой экономический партнер. - Министерство экономики в сотрудничестве с институтом исследования рынка, потребления и конъюнктуры, Варшава, 2008. – 172 с.
7. Кудров В. М. Международные экономические сопоставления и проблемы инновационного развития / В. М. Кудров. – М.: Юстицинформ, 2011. – 616 с.
8. Economic Survey of Europe in 1993-1994. – UN., N.Y. and Geneva, 1994. – 167 p.
9. Matt Luby The transition experience in Hungary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [www.econ.ohio-state.edu](http://www.econ.ohio-state.edu).
10. Лукинов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ ст.) / І. Лукинов. – К.: НАН України інститут економіки, 1997. – 455 с.
11. Реформы глазами американских и российских ученых / под ред. акад. О. Г. Богомолова. – М.: Изд-во «Российский экономический журнал», Фонд «За экономическую грамотность», 1996. – 236 с.
12. Закон СССР «Об индивидуальной трудовой деятельности» от 19.11.1986 № 6050-ХІ
13. Закон СССР «О государственном предприятии (объединении)» от 30.06.1987 г.
14. Постановление Совета Министров СССР «О порядке создания на территории СССР и деятельности совместных предприятий с участием советских органов и фирм капиталистических и развивающихся стран» от 13.01.1987 г.

15. Закон СССР «О кооперации в СССР» от 26.05.1988 № 8998-ХІ
16. Основы законодательства Союза ССР и Союзных республик «Об аренде» от 23.11.1989 № 810-1
17. Полтерович В. М. Элементы теории реформ / В. М. Полтерович. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 447 с.
18. Закон Российской Федерации «О приватизации государственных и муниципальных предприятий в РСФСР» от 03.07.1991 г.
19. Указ Президента Российской Федерации «Об ускорении приватизации государственных и муниципальных предприятий» № 341 от 29.12.1991 г.
20. Указ Президента Российской Федерации «Об ускорении приватизации государственных и муниципальных предприятий» № 66 от 29.01.1992 г.
21. Российский статистический ежегодник 2003. – Госкомстат Российской Федерации. – М.: 2003. – 468 с.
22. Bai C.-E., Li D. D., Qian Y., Wang Y. (1999) Anonymous Banking and Financial Repression: How Does China's Reform Limit Government Predation without Reducing Its Revenue? Conference paper № F29. The 4<sup>th</sup> Annual International Conference on Transition Economics. Beijing, July. 54 p.
23. Лазарчук М. О. Соціально-економічні реформи в Китаї: генезис та чинники / М. О. Лазарчук // Вісник МСУ, економічні науки, 2013, т. XVI, № 1-2. – С. 117-124.
24. Ли С. Экономические реформы в Китае / Синь Ли, Л. В. Попова // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 5, выпуск 1, 2007. - С. 82-88.
25. Пэй В. Экспортный сектор в модели экономического развития КНР / Ван Пэй [Электронный ресурс]. Режим доступа : [http://dis.podelise.ru/pars\\_docs/diser\\_refs/62/61717/61717.pdf](http://dis.podelise.ru/pars_docs/diser_refs/62/61717/61717.pdf).